

SREĆONOSNI GOST U HRVATSKOJ KULTURNOJ BAŠTINI I EUROPSKOM KONTEKSTU

MARKO DRAGIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Poljička cesta 35
21000 Split
mdragic@ffst.hr

UDK 398.332.41

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno/Received: 8.04.2019.
Prihvaćeno/Accepted: 12.04.2019.

Arhetipskoga su postanja običaji i obredi prvoga gosta u adventsko i božićno vrijeme. U rano jutro na blagdane Sv. Barbare, Sv. Lucije te na badnje jutro, Božićno jutro, ponegdje na Štefanje i na Novu godinu prvi gosti dolaze u domove svojih rođaka, prijatelja, kumova, susjeda. Drevnoga je postanja vjerovanje da prvi gost donosi sreću vršeći određene obrede kojima iskazuje želje da domaćinu nastupajuća godina bude sretna i plodonosna. Stoga se prvi gost naziva srećonosnim gostom. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi ti gosti nazivaju se: polaženik, polaznik, položajnik, poležaj. Običaj polaznika prisutan je kod slavenskih naroda kod kojih postoji tridesetak naziva za srećonosnoga (prvoga) gosta.

Uz srećonosnoga gosta vrše se određene divinacije. Tako se u Hrvata vjerovalo da je poželjno da na blagdan Sv. Barbare prvi gost bude žena jer je to značilo da će domaćinstvo imati više kokoša a ako bi prvi gost bio muškarac vjerovalo se da će biti više pijetlova. Na blagdan Sv. Lucije bački Hrvati su željeli da im prvi gost bude muškarac. Na badnje jutro, primjerice u Otoku kod Vinkovaca, prvi gost je zet. U požeškom i mnogim drugim krajevima u Hrvatskoj djeca su bila prvi gosti a svakako je bilo poželjno da muškarac bude prvi gost. Međutim, u Kiseljaku u Bosni i Hercegovini poželjno je bilo da prvi gost bude ženska osoba. Iznimno je važno da na Božićno jutro prvi gost bude dječak ili mladić zdrav, rumen i snažan. Isto je bilo poželjno i na Novu godinu.

U mnogim mjestima običaji i obredi srećonosnoga gosta iščezli su ili su se modificirali a u nekim mjestima su revitalizirani.

Običaj srećonosnoga gosta raširen je i kod drugih europskih naroda. U radu se navode primjeri iz Slovenije, Srbije, Poljske, Velike Britanije, Austrije, Njemačke, Mađarske, Welsa.

Ključne riječi: običaji, obredi, ophodi, vjerovanja, kulturna baština

Ni u čem se tako jasno ne zrcali duša nekoga naroda, kao što u njegovim običajima, koji posvjedočuju njegovu veću ili manju uljudbu i jamče za veći ili manji mu napredak u budućnosti. (...) Kao što nijedan narod, tako nije niti naš bez običaja, uz koje se drži čvrsto i ozbiljno kao uz vjerske čine, ukratko, kao uz kakove svetinje pak ne trpi, da mu itko u njih dira.

Antun Ilija Carić, *Koledanje uoči Mladoga ljeta na otoku Hvaru*, 1896.

1. Uvod

Drevnoga su podrijetla pohodi i obredi prvoga gosta koji u određene blagdane u adventsko i Božićno vrijeme posjećuje dom rodbine, kumova, prijatelja, susjeda. Prve podatke o *polazniku* na Božić polovicom 18. stoljeća navodi isusovački pisac Juraj Muliš. Luka Ilić Oriovčanin 1846. godine navodi dragocjene podatke o *položaju* na blagdan Sv. Barbare te na Božić. Mijat Stojanović 1858. godine piše o običaju *položaja* na Božić. Milovan Gavazzi 1939. godine navodi da se na Svetu Barbaru *položajilo* u okolici Slavenskoga Broda te da je na Božić, a rijetko u neko drugo doba ili na Badnjak obvezan gost (*polaženik, polaznik, položajnik, poležaj*) koji u rano jutro dolazi u prijateljsku ili rodbinsku kuću. Međutim, u hrvatskoj kulturnoj baštini prvi gost (*polaznik, položajnik* itd.) u rano jutro pohodio je domove i u njima vršio određene obrede na blagdane Svete Barbare, Svete Lucije, te na Badnjak, Božić, Štefanje i Novu godinu. Poželjno je bilo da prvi gost bude snažan, zdrav i mlad. Takav prvi posjetitelj smatran je srećonosnim gostom.

Običaj polaznika prisutan je kod slavenskih naroda kod kojih postoji tridesetak naziva za prvoga gosta. Taj običaj raširen je i kod drugih europskih naroda. U radu se navode primjeri iz Velike Britanije, Austrije, Njemačke, Mađarske, Welsa.

Budući se do sada u stručnoj i znanstvenoj literaturi uglavnom pisalo o *polazniku* na Božić u ovom radu koriste se rezultati terenskoga rada koji su prikupljeni u prethodnih petnaestak godina na području Republike Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore. Takvih je u radu tridesetak primjera.

2. Nazivlje

Vuk Stefanović Karadžić 1852. godine u svome *Rječniku* piše da gataju da zbog položajnika (*polaznika*) neki mogu biti sretni, a neki nesretni cijelu godinu. Stoga su domaćini *položajnika* obično

birali nekoliko dana pred Božić, ili su svake godine uzimali istoga (Stefanović Karadžić 1852: 533).

Milovan Gavazzi piše da je položaj nazvan prema glagolu *(po)ložiti*, *(po)ležati* a u svezi su s *čvrstim sjedenjem (ležanjem) poležaja odnosno kokoši na sijelu*. Poležaj i položajnik srodni su s riječima *polog* i *ležati* (Gavazzi 1991: 177). Afirmacija tome tumačenju je i to što *polog (položak)* znači jaje u gnijezdu u kojemu će kokoši nesti jaja.

Vladimir Brodnjak navodi da je položajnik (položjenik) prvi posjetitelj o Božiću koji donosi sreću ili nesreću (Brodnjak 1992: 392).

Dunja Rihtman-Auguštin pozivajući se na Pjotra Bogatirjova koji je u zakarpatskim krajevima istražio običaje *polaznika*, koji se i ondje nazivaju kao i u Hrvata te ustvrdio kako imaju pozitivni i negativni polaznik (Rihtman-Auguštin 1995: 128).

Đaković (2002: 31) navodi tri skupine naziva za polaznika kod slavenskih naroda:

- a) *polaznik, položjenik (položaonik, položar, položajnik, polazič, polazivač, položaj, pohodnik i obhodnik* itd.)
- b) *poležaj, položnik (poležar, poležak, polježar, polježnik, položajac)*,
- c) *čestitar, voščilec, gost, prvi gost, nazivač, nazvješćant, badnjačar, božjak, radovan, veseljak*.

Tim nazivima može se pridodati *položnjak* kod crnogorskih pravoslavaca. U poljskoj kulturnoj baštini koristi se naziv *podlaznik*.

Silvio Braica (2004: 18) navodi da je: *polaznik, položjenik, poležaj, položaj, položajnik, položar* „drevni običaj prvog gosta na Božić“. Polaznik je u pravilu mlađi muškarac koji ujutro prvi dolazi u kuću čestitati Božić a vjerovalo se da donosi blagostanje u godini koja dolazi. Polaznik najčešće sjeda na božićnu slamu. Domaćica polaznika posipa žitom magijski prizivajući plodonosnu narednu godinu. Razgovor polaznika i ukućana sastoji se u pitanjima i odgovorima koji su često u stihovima. Pri svršetku pohoda domaćica dariva polaznika.

Senad Mičijević *polaznika, (položjenika, poležaja, položaja, položajnika, položara)* tumači: 1. to je muška osoba, prijatelj kuće koja u ranim satima na Božić pohodi kuću. Ta osoba mora biti zdrava, jaka i napredna, a iznimno može biti i žena ili djevojka koja se smatra sretnom osobom. 2. prvi gost na Božić, obvezno muškarac, prvi čestitar koji mora sjesti i uzeti nešto od jela i pića, a potom izaći i hraniti živinu (Mičijević 2009: 244-245).

U „Ričniku zapadnohercegovačkoga govora“ (2013.) Ante Kraljević pod natuknicom *polaznik* piše da je to onaj koji je prvi došao čestitati Božić.

U navedenim tumačenjima spominju se položaj i polaznik na Božić. Međutim, *položajilo* se i na blagdane Svete Barbare i Svete Lucije te na Badnjak, ponegdje i na Štefanje, na Novu godinu. (Gavazzi navodi da se na Svetu Barbaru položajilo u okolici Slavonskoga Broda.)

U nekim krajevima u Sloveniji običaj polaznika odvijao se na blagdan sv. Andrije (30. studenoga) (Đaković 2002: 29).

Leksikolozi Petar Skok, Alemko Gluhak, Bratoljub Klaić, Jure Šonje, Vladimir Anić ne spominju ni *polaznika* niti *položaja*, *položajnika*, *poležajnika*, *položara*, *polaženika*, *poležaja* itd.

Položaja ili polaznika Dunja Rihtman Auguštin prema Mirku Kusu-Nikolajevu naziva srećonosnim gostom.

3. *Poležaj* na blagdan sv. Barbare (4. prosinca)

Prema predaji sveta Barbara rođena je koncem osamdesetih godina 3. stoljeća u Nikomediji u Maloj Aziji (današnjem Izmiru) a mučeničku smrt podnijela je 306. godine. Jedna je od 14 svetaca pomoćnika u nevolji. Zaštitnica je: od nagle i nepripravne smrti; rudara; radnika koji obavljaju radove opasne po život; od groma; od požara; od groznice. Također je zaštitnica topnika i općenito vojnika i dr.¹

U Slavoniji se onaj tko prvi u kuću uđe na blagdan sv. Barbare nazivao *poležaj* i morao je sjesti kod ognjišta. U nekim mjestima domaćice su *poležaja* posipale žitom. Domaćica bi mu donijela žita u rešetku koje on kokošima daje. Žene bi se ljutile ako bi muškarac prvi ušao jer je to bio znak da će te godine biti više pijetlova nego kokoši. Stoga su muževi pazili da ne idu u susjedstvo prije žena. Ukoliko bi prva žena ušla njoj se davala preslica, pa je morala prestići, kako bi te godine bilo više lana, a potom hrani kokoši kako bi dobro nesle jaja. Po svršetku tih obreda domaćini su *poležaja* vodili u sobu i čistili jelom i pićem (Ilić Oriovčanin 1846: 94).

Međutim, Dunja Rihtman-Auguštin piše, ne navodeći izvor, da u Retkovcima na Svetu Barbaru položaj nipošto nije smjela biti žena (Rihtman-Auguštin 1995: 124).

---

¹ O sv. Barbari više: Dragić 2015 a: 141-163.

U Gundincima² u Slavoniji obično su muška djeca *položajila* na blagdan Svete Barbare. Kad bi djeca došla u kuću, sjela bi za vrata, a domaćica bi odmah počela sipati pripremljeno zrnje kukuruza djetetu *položajniku* po glavi. Čim bi dijete sjelo, počelo bi govoriti: „Kucilo se, macilo se, teljilo se, prasilo se, rodilo se, leglo se, ždribilo se.” Kada domaćica završi posipanje kukuruzom, položajnik kupi rasuti kukuruz oko sebe i viče: „Pi-pi-pi-pi” kao da kvočka vabi piliće. Domaćica bi zatim dijete darivala kalotinama (suhim šljivama, jabukama, kruškama), orasima, jajima, ponekad i novcem. Položajnik bi to stavljao u torbu i kasnije su se djeca međusobno hvalila tko je više poklona dobio.³

Na Barbarinje u Gračanima kraj Zagreba, u ranu zoru dječaci su pojedinačno išli od kuće do kuće, čestitati Barbaru. Kad bi došli domaćinu u kuću izgovarali su: *Dej Vam Bog puričov, teličov, guščićov, račićov, pune lajte vina, pune vože žita, a najviše Božjega mira. Da bi Vaše čučice tak trde sedele kak si bum ja sad sel.* Potom bi čestitar čvrsto sjeo na pod. Po završetku ophoda čestitar bi bio nagrađen jabukama, a bogatiji domaćini darivali su čestitara bombonima i sitnim novcem. Čestitari su obilazili sva kućanstva, osobito pazeći da se čestita kumovima i bližoj rodbini. Obvezno se čestitalo svim Barbarama ili Baricama, koje se toga dana nazivaju *godomnjače* – slavljenice. Taj običaj počeo je nestajati osamdesetih godina 20. stoljeća. Običaj su 2008. godine obnovili mladići iz etno udruge „Falaček Prigorja”. Ti mladići u dobi su od 20 do 30 godina, a nekad su to bili maloljetnici. Nekadašnji čestitari hodali su pojedinačno, a današnji hodaju u skupinama od pet do sedam. Razlike se ogledaju i tome što su današnji čestitari odjeveni u narodne nošnje; nekoć su čestitari za dar primali voće i zadržavali ga za sebe, a današnjim čestitarima domaćini darivaju novac koji čestitari po završetku ophoda predaju svećeniku. Današnji čestitari ophode završavaju odlaskom na zornicu, a nekadašnji čestitari nisu uvijek odlazili na zornicu. Međutim, nakon zornice nisu se obavljali ophodi. Stoga su nekadašnji

---

² Gundinci, jedno od najistočnijih mjesta Brodsko-posavske županije, 2010. godine.

³ Barbara Smajić zapisala je 2010. godine u Gundincima. Kazala joj je njezina baka Marija Horvatović (djev. Užarević), rođena je 1931. godine i cijeli svoj život provela je u Gundincima. Barbara Smajić, Hrvatska usmena književnost u etnološkom kontekstu. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2006. 11. Seminarski, završni i diplomski radovi napisani su pod mentorstvom autora rada.

čestitari kao i današnji polazili u ophode u ranu zoru, oko 3.30 kako bi mogli što više udijeliti blagoslova (Novosel 2012: 91-92).

4. *Položaj* na blagdan svete Lucije (13. prosinca)

Sveta Lucija rođena je 284. u Sirakuzi na Siciliji u imućnoj obitelji a mučeničku smrt podnijela je 13. prosinca 303. godine u rodnom mjestu. Od blagdana Svete Lucije do Božića dvanaest je dana. Ti se dani nazivaju *Lucini dani*, *brojanice* i *vidioci*, a uz njih se veže više divinacija.⁴

U bačkih Hrvata položaj je dolazio na blagdan Svete Lucije, a poželjno je bilo da taj položaj bude muškarac. Pri ulasku u kuću položaj bi pozdravio i čestitao: *Faljen Isus, čestita bila sveta Luca*, a ukućani bi uzvratili: *Ti živ i zdrav bio!* Položaj bi sjeo na pod pored zatvorenih vrata i domaćici želio dobre kvočke i mnogo pilića (Rihtman-Auguštin 1995: 124-125).

5. *Položaj (poležaj)* na Badnje jutro (24. prosinca)

Badnjak (Badnji dan, Badnjica, Bonji dan)⁵ dan je uoči Božića, a u katoličkom kalendaru je i dan Adama i Eve. Badnjak svoj naziv baštini od starocrkvenoslavenskoga glagola *bъdeti* – *bdjeti*, ili od pridjeva *badar* i od toga izvedenoga glagola *razbadriti se* – *razbuditi se*, *biti budan*. To tumačenje afirmira i romanski naziv *vigilia* – *bdijenje*, *noćno stražarenje*. Naziv *vilija*, *vilija Božja* zadržao i kod Hrvata po sjevernom Jadranu, a kod nekih kajkavaca *Božićno navečerje* naziv je za Badnjak Gavazzi (1991: 128-129). Badnjak je naziv za drvo *badnjak*, a u Barbarićima kod Čitluka badnjakom je nazivan onaj koji je nosio badnjak.

Milovan Gavazzi navodi da je na Božić, a *rjeđe u koje drugo doba ili na sam Badnjak* obvezan gost *položajnik*, *polaznik*, *položajnik*, *poležaj*, *gost* koji rano dolazi u prijateljsku ili rodbinsku kuću (Gavazzi 1991: 173-174.). Međutim, različit je obred položaja na Badnji dan i na Božić.

U rano jutro u otočke⁶ obitelji dolazio je zet položajiti. Kroz prozor je pitao: „Oćete li primit položaja?“ Žene bi mu odgovorile da hoće i pustile bi ga unutra. Položaj bi na ognjištu promiješao vatru govoreći: „Kobile vam se ždribile, krave vam se telile, ovce

⁴ O tome više: Dragić 2010: 129.-153; Dragić 2014: 103.-123.

⁵ O tome više: Dragić 2015 b: 399-135; Dragić 2011: 229-264.

⁶ Otok – nekadašnje bogato selo kod Vinkovaca, danas grad.

se janjile, kokoši nesle jajca i legle se.“ Potom bi ga jedna žena posula kukuruzom iz zdjele, a položaj bi sjeo uz vatru da bi kokoši nesle mnogo jaja i imale mnogo pilića (Rihtman-Auguštin, 1995: 123-124).

Kod Hrvata u Bačkoj položaj bi uzeo svijeću zataknutu u žito, otišao do ognjišta, zapalio svijeću i polako ušao u sobu pozdravljajući i čestitajući: „Faljen Isus, čestitam vam Badnju večer!“ Domaćin bi odgovorio: „Uvik Isus bio faljen, ti živ i zdrav bio!“ Potom bi domaćin na položaja bacio žito, uzeo od njega svijeću i stavio je u zeleno žito zasijanu na Svetu Luciju (Rihtman-Auguštin 1995: 125).

U požeškom kraju samo muška djeca idu u položaje. Svaka obitelj želi da joj na Badnji dan (Adama i Evu) prvo u kuću dođe muško. Stoga otac kćerkama zapovijedi da u jutro ne idu u kuće, a ako susjedi ili rodbina što od njih zatrebaju neka pošalju nekoga od muških. Kada položaj dođe u kuću, vrata mu se otvore, a kad uđe u kuću pozdravi domaćine: *Dragi djeda (bako, striče, strina, ujače, ujna, komšija, komšinice, majstore, majstorice) čestiti vam bio Badnji dan! Da Bog da ga mlogo godina u zdravlju i veselju dočekivali! Imate svesrdni pozdrav od mog oca i moje matere, od moje braće i sestara, koji vas osobito štiju i cijene.* Domaćini odgovaraju: *O zdrav nam bio, sinovče!* i položaja sjednu za stol, govoreći: *Hvala tebi i tvojem ocu na ukazanom prijateljstvu!* Domaćica odmah donese žita, ječma, kukuruza i zobi, te pospe položaja. Potom mu donese nešto novca, orah, dvije tri jabuke i pokloni mu s obećanjem da će i *buzdovan*⁷ dobiti. Domaćin donese rakije, i ponudi položaja da pije. Položaj ne smije ustati s mjesta dok ne pođe kući, jer se vjeruje da im kvočke neće mirno sjediti na jajima. Muški položaj znači da će snahe muška čeda rađati, i da će im sve u kući biti muževno i postojano. Žitom se položaj posipa vjerujući da će domaćinima pšenica i ostala hrana u izobilju rasti. Nakon kraćega razgovora položaj pozdravi domaćine, a starije poljubi u ruku i uz pozdrav *zbogom*, ode. Domaćini mu se zahvale: *Živ i zdrav bio!* Najmlađa žena ili snaha isprate položaja do kapije, a ako je mrak, prosvijetle mu i na ulicu. Ukoliko je položaj mlađi od dvanaest godina, pri odlasku se sa svima poljubi.⁸

---

⁷ Buzdovan je mali kruh, koji se jednim *smotom* obavije te se tako produlji, i služi za držalo.

⁸ Biljana Molnar zapisala je 2011. godine. Kazala joj je spomenuta Jadranka Đimoti. Biljana Molnar, *Fakcija i fikcija u slavonskoj usmeno-književnoj baštini i*

U Vetovu na položaj bi išao, po običaju, samo muški svijet. *Položajiti* se išlo vrlo rano, jer se gledalo tko će prvi doći u kuću i čestitati. Samo je prvi čestitar bio pravi. Gazdarica bi odlagala vatru, ali je pazila da u ognjištu bude samo žar. Svi ukućani su morali biti na nogama kada položaj stigne u kuću. Ulazeći u kuću, položaj čestita, uzme žarač i, čeprkajući po žaru, govori:

*Telilo se, prasilo se,
ždrijebilo se, janjilo se,
leglo se, kotilo se, plodilo se,
macilo se, štenilo se,
rodilo se, krstilo se.
Kol'ko iskrica
tol'ko pilića,
kol'ko žara tol'ko para
i sve sretno vam bilo.*

Dok bi to govorio, gazdarica bi ga posipala zrnjem kukuruza i žita. Čestitar bi dobio oko vrata kobasicu s kojom bi išao i u druge kuće. Ako je i tamo bio prvi, opet bi dobio kobasicu.⁹

U selu Srnava kod Odžaka na Badnjicu ujutro nijedno žensko dijete nije smjelo otići u selo.¹⁰

Na Badnji dan u Babinoj Gredi ujutro dolaze muška djeca do osmog razreda. Pokucaju u *avliji*¹¹ na vrata pozdrave *Hvaljen Isus i Marija!* i pitaju *Primate li Badnjak?* Domaćin odgovara da prima. Onda djeca ulaze sa štapom - Badnjakom u ruci, otvaraju vrata od šporeta i pozdravljaju sa: *Dobro jutro domaćine, čestitamo vam Badnje jutro!* Potom sa štapom *prpaju* po vatri i govore:

*Kucilo se, macilo se,
prasilo se, telilo se,*

---

antropološkom kontekstu. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 21. lipnja 2011., 38. Usp. Toldi 1997.

⁹ Dolores Jakovljević zapisala je 2013. godine. Kazala joj je Barbara Mitrović (Barica) (rođ. 1935.) iz Vetova. Dolores Jakovljević, *Suvremeni zapisi hrvatske usmene književnosti.* (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2013. 12.

¹⁰ Aneli Andrijanić kazala je 2008. godine kazala je Mara Dugonjić, rođ. 1935. god. selo Srnava, općina Odžak. Anela Andrijanić, *Suvremeni zapisi hrvatske usmene književnosti.* (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2008. 9.

¹¹ avlija – dvorište ograđeno zidom.

*janjilo se, jarilo se,
ždrijebilo se,
u polju rasla pšenica,
u kući se smijala vesela dječica.
Svi živi i zdravi bili!
Živjeli domaćin i domaćica!*

Potom domaćin i domaćica darivaju djecu.¹²

U Slavoniji, primjerice u Merolinu, mladići ranom zorom na Badnjak idu i viču pod prozorom *Hoćeš pustit položaj?* Tada se otvaraju vrata i pušta *položaj* u kuću. Većinom su to djeca od rodbine ili susjeda. Kad položaj uđe u kuću govori:

*Faljen Isus!
Čestitam vam Badnjak,
Adama i Evu,
živi i zdravi bili!
Što od Boga želili,
to vam Bog dao.
Telilo vam se,
ždrijebilo vam se,
kokoši vam jaja nosile!*

Tada se *položaj* spusti na pod, a domaćica ga posipa zrnjem žita, kukuruza i druge hrane pri tom govoreći *Koliko zrnaca, toliko jajaca*. Taj obred ima panspermijski karakter.¹³ Zatim se položaj ustane, ponudi ga se medenom rakijom i *nadari* ga se jabukama, orasima, suhim voćem i novcem.¹⁴

Iločka je tradicija da se pazi da prvi u kuću uđe muškarac, kojega se nazivalo *poležaj*. *Poležaj* je čestitao Badnjak i Adama i Evu, čučnuo ispod stola ili iza vrata i iznosio dobre želje za kuću i domaćinstvo: *Da bude pilića, ćurića, pačića, guščića, prasića, teladi, ždrebadi, golubova i sve što ima živog, da ima mladih....*

---

¹² Matea Ćosić zapisala je 2012. godine u Babinoj Gredi. Kazala joj je Kata Roso (djev. Pavlović), Babina Greda, rođena 1968. godine. Matea Ćosić, *Tradicijska duhovnost u suvremenoj etnografiji Dalmacije i Slavonije*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 21. lipnja 2011., 28. rujna 2012., 16.

¹³ Pan = sve, svatko, sperma = sjeme.

¹⁴ Stjepanka Čikeš zabilježila je 2006. godine u Merolinu u Slavoniji. Stjepanka Čikeš, *Suvremeni zapisi hrvatske usmene književnosti*. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2006. 7.

Uz to je prosipao žitarice koje je pripremila domaćica u *mjerici*. Poležaj je ponuđen medenom rakijom, voćem, a ponekad i novcem.¹⁵

U Gundincima u Slavoniji na Badnjak cijelo selo oživi, a najviše se tome vesele djeca. Opet djeca idu *položajiti*, ali mnogo više nego na svetu Barbaru. Nije bilo kuće u selu, a da nije došao netko položajiti.¹⁶

U Vođincima, prije pijetlova, čuje se vika i cika dječaka. Obično dolazi dječak iz uže rodbine i viče *Trebate položaja*. Baka odgovara:

*Trebamo, trebamo,
poranio si pa si prvi.*

Dečko trči unutra i čučne ili klekne iza vrata vičući:

*Kotilo se, jarilo se,
štenilo se, macilo se,
telilo se, ždrijebilo se,
janjilo se, rodilo se,
prasilo se, leglo se....*

Baka ga pospe po glavi žitom, a da se njegove želje ostvare treba ga i darovati i to dugom kobasicom oko vrata, jabukom, pomorandžom, a mora biti i koji novčić.¹⁷

U đakovačkom kraju, rano u Badnje jutro, u kuću dolazi muškarac čestitati Badnjak. Djeca također dolaze u čestitare i stanu u položaj, tj. u krug. Muško dijete govori *Hvaljen Isus i Marija, čestito vam Isusovo porođenje*. Zatim zažele domaćinu i njegovoj obitelji puno dobroga, sreće, zdravlja, uspjeha i

---

¹⁵ Marijani Bošnjak kazala je 2009. godine. Kazala joj je Jelica Matković, djev. Boban, rođena 1944. u Iloku, živi u ulici Matije Gupca u Iloku. Marijana Bošnjak, *Suvremeni zapisi hrvatske usmene književnosti*. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2003. 9.

¹⁶ Barbara Smajić, *nav. dj.*

¹⁷ Ivana Katić zapisala je 2013. godine u Vođincima. Kazala joj je Barica Milanović, djev. Medved; rođena 1939. godine. Ivana Katić, *Folkloristika u Vođincima*. (Završni rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 30. rujna 2013. 29.

nabrajaju sljedeće riječi: *Telilo se, ždrijebilo se, prasilo se, macilo se, kucilo se, ...*¹⁸

Hrvati Bunjevci u Bačkoj *položajem* su nazivali onoga koji je unosio već upaljeni badnjak kojim se udaralo o prag ili kućna vrata, te se izgovarala čestitka (Rihtman-Auguštin 1995: 50).

U kiseljačkom kraju vjeruje se ako na Badnje jutro prvo u kuću uđe ženska osoba donijet će veliku sreću te ako domaćin ima nešto od stoke, bit će žensko sve. Tko dođe ujutro, dobije mali kolač ili neku slasticu; nekoć su se davali medenjaci, kao neki *muštuluk*.¹⁹

U Usori je važno tko će prvi na Badnje jutro doći u kuću. Ako prvo dođe muško, vjerovalo se da će se u kući roditi muško; ako dođe žensko, rodit će se žensko.²⁰

6. *Polaznik/položaj* na Božićno jutro (25. prosinca)

Polaznik je nazvan prema glagolu *polaziti* = *obilaziti, pohađati*. Božić u tradicijskoj kulturi označava početak nove godine. Koliko je poznato prve podatke o polazniku na Božić polovicom 18. stoljeća navodi isusovački pisac Juraj Muliš (Đaković 2002: 27.).

U prvoj polovici 19. stoljeća po povratku sa zornice doručkovalo bi se, a gazda bi pastirima dijelio *kervnice*. Kad bi se misa završila u pol dana, svijet bi se razišao kućama, a *položaji* bi se s kobasicom u torbi uputili prijatelju. Položaj je obično bio zet koji je išao u kuću roditelja svoje supruge. Kada bi došao blizu kuće ukućani bi ga pozdravili pucanjem iz pušaka. (U tom običaju ogleda se apotropijska funkcija.²¹) Čim bi stupio u dvorište gazdarica bi ga s kukuruzom ili žitkom posula. Potom bi ušao u kuću, uzeo bi iz rešeta žitka i dao peradi, te bi išao u sobu

---

¹⁸ Zdravka Vranješ zapisala je 2008. godine. Kazala joj je Kata Milošević, djev. Skeležić iz Budrovaca, rođ. 1922. godine. Nadimak joj je bio Abadžina budući da su svi u selu imali nadimke, a ona je svoj dobila po svekru koji je bio *abadžija*, tj. pravio je *reblje*, muške ogrtačke od smeđeg domaćeg platna. Zdravka Vranješ, *Šokačka tradicijska kultura i književnost u suvremenoj etnografiji Đakovštine*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 22. rujna 2008. 38.

¹⁹ Kazala je 2005. godine Dragica (Džonderaš) Franković, iz Kaknja, rođena 1950. živi na Gromiljaku.

²⁰ Marini Pranjić kazala je 2008. godine Ružica Ivić rođ. Nikolić (1948.), nastavnica u O. Š. Ivana Fra Franje Jukića u Usori. Marina Pranjić, *Duhovna baština Hrvata u usorskom kraju*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 15. prosinca 2008. 48.

²¹ O tome više: Dragić 2007: 369-390.

u pročelje i na dva ili tri jastuka sjeo, s kojih nije smio ustati dok ne ruča. Kad bi se u podne završila misa položajevi bi se s kobasicama i krvavicama uputili prijateljima. Položajevi su odlazili u one kuće u kojima je bila djevojka koju su odlučili ženiti. Kad bi došao blizu domaćin bi položaja dočekaio pucnjevima iz puške a kada bi ušao u dvorište domaćin bi položaja posipao kukuruzom i drugim žitaricama (Ilić Oriovčanin 1846: 100).

Polovicom 19. stoljeća nakon mise zornice na Božić u kuću je dolazio *položnik* (položaj) kojega bi čim bi stupio na kućni prag žene posipale žitom, a on bi uzeo *vatrilo* koje je pripremio i po ognjištu bi *prokresao* vatru govoreći:

*Ljetos vam se,
kao što se ove iskre
u vatri prosipaju,
krave telile, ovce jagnjile,
koze kozile, kobile ždrijebile,
krmače prasile, pčele rojile,
guske, patke, ćurke i kokoši legle,
njive i livade rodile,
voćke nosile i svi zdravi i veseli bili!
Čestit vam Bog i Božić!
Hvaljen Isus!*

Ukućani mu odgovaraju: *I ti živ i zdrav bio!* Potom bi sjeo u sobu na jastuk gdje je morao dugo i mirno sjediti, te bi bio darovan položnikovim kolačem, suhim sirom, *peškirom* ili otarkom, jabukama, orasima, šljivama, duhanom i bio bi im gostom cijeli dan (Stojanović 1858: 42-43).

Običaj posipanja položaja žitom i položajnikovo kresanje vatre i izgovaranje želja ima panspermijsku funkciju.²²

Milovan Gavazzi navodi da je na Božić poželjno da u kuću prvi dođe poznati muškarac ili rođak koji se unaprijed dogovori s ukućanima. U nekim mjestima prvi bude baš onaj koji je naišao, a nije se dogovorio s ukućanima. Polaznik je dužan izvršiti neke obrede da bi kuća u idućoj kući bila u blagostanju. Uz polaznika u glavnoj je ulozi domaćica. Po dolasku u kuću polaznik mora čvrsto sjesti i ostati sjedeći na božićnoj slami, vjerujući da će tako i kokoši dobro sjediti u gnijezdu na jajima kako bi se pillići izlegli. Domaćica polaznika obvezno posipa žitom, a on udara po

---

²² O tome više: Dragić 2016: 149-179.

gorućem badnjaku da što više iskara vrca pri tome govoreći, primjerice u Varošu kod Slavenskog Broda: *Otelilo se, oprasilo se, oždribilo se, omacilo se, oštenilo se, izleglo se!* Na koncu polaznik bude pogošćen i darovan kobasicom, kolače, kudjeljom i dr. (Gavazzi 1991: 173-174.)

U ličkom selu Ivčević Kosi lijepo obučen polaznik ulazeći u kuću „(...) pozdravlja 'Hvaljen Isus i Marija, na zdravlje vam došo Božić i božićni blagdani, da bi mnoge u zdravlju i veselju dočekali. Neka vam je sritno Novo lito, rodilo vam svako žito, neka je u kući više smija, manje grija'. Ukućani mu ozdravljaju: 'I tebi neka Bog da sriću, zdravlje i veselje'.“²³ Potom polaznik sjedne za stol na nešto meko jer se vjerovalo da će kokoši dobro nesti jaja te na njima ležati da se pilići izlegu. „Planinka polaznika časti pečenkom, pogačom, kolačima. Na polasku mu daruje jabuku, pospe ga ječmom, zapravo ječam pospe po njemu i za njim.“²⁴ Nekadašnji običaj bio je da pijetao bude polaznik. U rano Božićno jutro „momci bi uzeli pivca“²⁵ iz kokošinjca, bacili ga preko kuće u pravcu kamo sunce ide, uhvatili ga i donijeli u kuću. Muškarac koji nosi pivca čestita ukućanima i želi da bi im sve pivalo kao pivac. Muškarac sjeda za stol i pivca drži na krilu. Pivac je nahranjen kruhom i napojen vinom i rakijom, pa neprestano kukuriče i veseo je. Na odlasku planinka je pivca posula ječmom i ječam bacila za njim.“²⁶

Pohod polaznika u Hrvatskom zagorju i Žumberku odvijao se na drugi dan Božića – na Štefanje (Đaković 2002: 29).

U Vetovu kod Požege na božićno jutro svi su se morali rano ustati i čekati da dođe položaj. To jutro se umivalo u vodi u kojoj je bio dinar (novčić) i nije se brisalo. Obavezno se išlo u crkvu, obilno se i ukusno jelo, a prije svakog objeda se kadilo (ujutro, u podne i navečer). Jelo se: pače, juha, sarma, pečenka, kolači, a pilo vino i rakija.²⁷

U Tolisi na Badnju noć svaka obitelj nastoji na konak dovesti još jedno dijete iz šire obitelji, kako bi im to dijete ujutro

---

²³ Đaković 2002: 32. prema: Mara Hećimović-Seselja, tradicijski život i kultura ličkoga sela Ivčević Kosa. Zagreb – Muzej Like. Gospić, 1985.

²⁴ *Isto.*

²⁵ Pijetao simbolizira budnost i pripravnost. U kršćanskoj ikonografiji pijetao stoji pored sv. Petra i podsjeća na njegovu izdaju i kajanje i u tom smislu simbolizira i Kristovu muku. Pijetao se prikazuje i pored sv. Petra dok plače. Tako pijetao opominje glavu crkve sv. Petra da suzama opere grijeh (Badurina 1990: 459).

²⁶ Đaković 2002: 32. prema: Mara Hećimović-Seselja, *nav. dj.*

²⁷ Dolores Jakovljević, *nav. dj.*

na Božić bilo položaj. Obitelj time želi pokazati kako je spremna primiti dijete Isusa u svoju kuću. Kada djeca već zaspu, a kuća je već uređena za sutrašnji blagdan, stariji ukućani odlaze na svečanu misu, ponoćku, na kojoj iz sveg glasa i s posebnim vjerskim žarom pjevaju božićne pjesme. Nakon ponoćke uzajamno je čestitanje: *Sretan ti Božić i Isusovo porođenje!* Na samo božićno jutro dijete koje je tu noć bilo gost u kući – *položaj*, loži vatru i razgarajući žeravicu govori:

*Koliko žišaka, toliko konja i ždrebadi;
koliko žišaka, toliko svinja i prasadi;
koliko žišaka, toliko kokoši i pilića;
koliko žišaka, toliko koza i jarića;
koliko žišaka, toliko krava i teladi;
koliko žišaka, toliko zdrave čeljadi;
koliko žišaka, toliko zdravlja i veselja!*²⁸

Djevojke u Tolisi na Božić za uši stavljaju stabljiku mladoga kukuruza koji su posijale u posude najčešće na blagdan Svete Lucije, a momci bi iste stavljali za šešire.²⁹

U Hercegovini su se uvijek gajili dobrosusjedski odnosi, i u žalosti i u radosti uvijek su bili upućeni jedni na druge i običaj je da se stalno posjećuju. Tako se i Božić najprije počinje čestitati susjedima. Prva osoba koja dođe u kuću čestitati Božić naziva se *polaznik*. U nekim selima riječ polaznik se uopće ne spominje, ali bez obzira na to u svakoj obitelji pridavala se velika važnost baš onoj osobi koja prva dođe u kuću na čestitanje. Muškarci bi obično nalili boce rakijom i napunili džepove raznim voćem i tako odlazili prije zore po susjedstvu, kako bi obišli sve kuće i čestitali Božić. Kada dođu ispred kuće najprije su zvali susjeda po imenu. Kada se on javi ulaze u kuću, pozdravljaju i čestitaju, domaćica ih posipa ječmom i pšenicom, što znači želju da preko cijele godine u toj kući bude žita. Kada oni sjednu počinje obostrano čašćenje i nazdravljanje rakijom. Oni koji su došli čestitati časte svojom

---

²⁸ Kata Marošević zapisala je 2013. godine u Tolisi. Kazala joj je Marica Oršolić, rođ. 1942. godine. Kata Marošević, *Hrvatska usmena književnost u etnološkom kontekstu*. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2013. 8.

²⁹ Magdalena Ilišević zapisala je u Tolisi 2013. godine. Kazala joj je Mika Ilišević iz Tolise (rođ. 1938.) Magdalena Ilišević, *Hrvatska usmena književnost u etnološkom kontekstu*. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2013. 6.

rakijom, djeci daju suho voće, a domaćinci jabuku ili naranču. Domaćin tada započinje svoju zdravicu:

*Zdrav komšija i svi u kući koliko vas ima!
Živio u zdravlju i veselju,
da Bog da nas i dogodine
posjetio i zdrav bio!
Živjeli svi u kući mnogo lita!*

Čestitanje nije bilo gotovo sve dok se nije i zadnja kuća u susjedstvu obišla, a to bi trajalo sve do potpunog svanuća. Nakon toga svi se skupe u kuću i zajedno objeduju, a zatim se spremaju za odlazak u crkvu.³⁰

U starijoj tradiciji, prvi posjetitelj koji na Božić uđe u kuću, u čapljinskom kraju zvao se *polaznik* ili *položar*. On treba biti zdrav i krepak, jer to kući donosi sreću. Stoga su se ukućani unaprijed dogovarali s nekim kršnim momkom, koji bi onda *slučajno* prvi ušao u kuću. Običaji vezani uz polaznika imaju cilj izazvati radost i uopće blagostanje čitavoga doma.³¹

U Matićima kod Orašja običaj je i danas da svaka obitelj pokuša na konak dovesti neko dijete iz šire obitelji da bude *položaj* što je bio znak da je obitelj spremna primiti dijete Isusa u svoju kuću. Na Božićno jutro, pred položaja bi donijeli žeravicu koju bi on morao gasiti *mašicom*³² lupajući po žari i govoreći:

*‘voliko ti bilo prasadi,
‘voliko ti bilo ždrebadi,
‘voliko ti bilo kokoši,
‘voliko ti bilo krava,
‘voliko ti bilo čeljadi,
‘voliko ti bilo zdravlja i veselja...*

---

³⁰ Antonija Širić zapisala je 11. prosinca 2009. godine. Kazala joj je Ruža Crnogorac, rođena 1929. godine u selu Bage, djevojačko prezime Bago. Antonija Širić, *Tradicijska baština u posuškom kraju*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 11. veljače 2010. 38.

³¹ Duška Šajinović zapisala je u Čapljini 2010. godine. Kazao joj je fra Mile. Duška Šajinović, *Tradicijska kultura i književnost u suvremenim zapisima iz čapljinskoga kraja*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 11. veljače 2010. 35.

³² Maše (mašice) – kovinasta dvokraka hvataljka za žeravu i poticanje vatre (Kraljević 2013: 176.)

Položaj lupa tako dok se žar sasvim ne ugasi, iznoseći tako svoje dobre želje obitelji.³³

Prvi posjetitelj koji bi u Šestanovcu posjetio kuću na Božić, zvao se *polaznik* ili *položar* i trebao je biti zdrav, krepak i veseo što bi domu kojeg se posjećivalo donijelo sreću. Često se unaprijed dogovaralo o „slučajnom“ posjetitelju koji će biti *položar*.³⁴

U starijoj tradiciji, prvi posjetitelj koji na Božić uđe u kuću, u čapljinskom kraju zvao se *polaznik* ili *položar*. On treba biti zdrav i krepak, jer to kući donosi sreću. Stoga su se ukućani unaprijed dogovarali s nekim kršnim momkom, koji bi onda *slučajno* prvi ušao u kuću. Običaji vezani uz polaznika imaju cilj izazvati radost i uopće blagostanje čitavoga doma.³⁵

U Bjelimićima kod Konjica polaznik je bila osoba najčešće muškoga roda iz užeg kruga rodbine.³⁶ Međutim, u Bjelimićima ujutro prije božićnog ručka dolazili su i polaznici čestitati Božić. Ulaskom u kuću zvao se domaćin posipalo ga se pšenicom i čestitao mu se Božić. I domaćin je pšenicom posipao polaznika. Godine 1991. na Božić u Bjelimićima došao je pravoslavac polaznik u katoličku kuću, čestitati Božić. Dok je polaznik bacaо pšenicu u isto vrijeme bacaо je i domaćin pšenicu. Zrna su se sudarila u zraku. Domaćin je zavikao: *Ne valja što nam se šenica sudarila, nije mi nimalo drago. Domalo je izbio rat. Njih su se dvojica našli na suprotnim stranama*.³⁷

Na području Trebinjsko-mrkanske biskupije³⁸ sve do početka Domovinskoga rata obvezan je *polaznik* bio na božićno

---

³³ Katarina Mikić zapisala je 2013. godine u Matićima kod Orašja. Kazala joj je spomenuta Ana Pejić. Katarina Mikić, *Etno-filološka baština u Matićima*, (Završni rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 30. rujna 2013. 12.

³⁴ Daria Čikeš zapisala je 2008. godine. Kazali su joj: Mate Dujmović, rođ. 1954. u Grabovcu (Šestanovac) i Milica Dujmović rođ. 1924. Grabovac (Šestanovac). Daria Čikeš, Hrvatska usmena književnost u etnološkom kontekstu. (Seminarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. 8.

³⁵ Duška Šajinović, *nav. dj.*

³⁶ Valentini Marčinko kazao je 2008. god. Luka Bošković, rođen 1949. u Donjoj Ljubuči u Bjelimićima, unuk Jakova. Valentina Marčinko, *Hrvatska tradicijska baština u Bjelimićima kod Konjica*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 21. listopada 2009. 34.

³⁷ *Isto*.

³⁸ Trebinjska biskupija spominje se za vrijeme pontifikata pape Grgura V. (996.-999.) i jedna je od najstarijih biskupija koje su uspostavljene dolaskom Hrvata i njihovim pokrštavanjem. Od 1000. do 1250. sjedište biskupije bilo je u Trebinju.

jutro. Nakon 1945. godine obiteljski božićni ručak obavljao se u zoru kako bi zaposleni mogli stići na posao. Na tom ručku dogovarali su se planovi za sljedeću godinu, tko će se ženiti, tko udati itd. Nakon toga dolazio je polaznik. Obvezno su domaćin i polaznik istovremeno jedan drugoga posipali žitom. Ukoliko bi se žito u zraku sudarilo to se smatralo lošim predskazanjem.³⁹

U Ravnom tradicionalno svi ravnanski zetovi Božić dočekuju i slave u Ravnom.⁴⁰

***

U srpskoj pravoslavnoj tradiciji smatra se da u godini tri puta *položajnik* treba pohoditi domove. Najčešće se to događa na blagdan sv. Nikole⁴¹, sv. Ignjata⁴² i na Božić. O položajniku u

---

Katedrala je bila posvećena sv. Mihovilu arkanđelu. Tataři su trebinjski kraj opustošili od 1240. do 1242. godine. Raški kralj Uroš I. 1252. godine protjerao je trebinjskoga biskupa Slavija koji je 1284. od dubrovačke plemićke obitelji Theophilis u posjed dobio tri otočića: Mrkan (Sveti Marko), Bobara (Sveta Barbara), Supetar (Sveti Petar). Od Gradskoga vijeća Dubrovnika primio je poluotok Molunat. Na otoku sv. Marka 1218. spominje se benediktinski samostan. Posljednji dominikanac spominje se 1296. na otoku Lokrumu, a ne na otoku sv. Marka. Papa Martin IV. naložio je dubrovačkom nadbiskupu Bonaventuri da providi biskupske katedre u Trebinju i Stonu. Mrkanski biskup, fra Nikola spominje se 1322. godine koji 1326. kao trebinjski biskup administrira na Mrkanu. Papa Klement VI. 1344. trebinjsko-mrkanskoga biskupa Bonifacija premjestio je u Šibenik. Od te godine sve više je u uporabi bio naslov mrkanski biskup. U 14. st. Sveta Stolica trebinjske biskupe imenovala je naslovnim a rezidirali su u više europskih gradova. Od 1391. do 1819. godine Trebinjsko-mrkanska biskupija imala je svoje biskupe koji su boravili na dubrovačkom području. Papa Leon XIII. apostolskim pismom „Ex hac augusta“ 5. srpnja 1881. uspostavio je metropolitansko sjedište u Sarajevu s Vrhbosanskom nadbiskupijom sa sjedištem u Sarajevu; Banjalučkom biskupijom sa sjedištem u Banja Luci te Mostarsko-duvanjskom biskupijom sa sjedištem u Mostaru. Metropoliji pripada i Trebinjsko-mrkanska biskupija koja obuhvaća Trebinje, Stolac, Bileću, Nevesinje i Gacko. U Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji 31. prosinca 2017. godine bilo je 18.578 vjernika. Apostolski upravitelj trebinjsko-mrkanski je mostarsko-duvanjski biskup.

³⁹ Stanislav Vukorep kazao mi je 8. siječnja 2019. godine.

⁴⁰ Najnovija tradicija da ravnanski zetovi kupuju grobnice u Ravnom želeći vječno počivati u tom mjestu. Ravno je inače mjesto koje nema zaselaka a svi putevi vode prema Igrištu na kojem se obilježavaju slavlja za vrijeme blagdana. I druga mjesta u Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji imaju Igrišta. U nekoliko navrata od 1997. godine obavio sam istraživanja u mjestima Trebinjsko-mrkanske biskupije. (Stanislav Vukorep kazao mi je 10. siječnja 2019. godine.) Prema župnim podacima u Ravnom žive 152 vjernika, a 1991. bilo ih je 435. Ravno je prvo mjesto u Bosni i Hercegovini koje je 1991. godine okupirala tadašnja JNA.

⁴¹ Po julijanskom kalendaru spomendan sv. Nikole je 19. prosinca.

pravoslavnoj tradiciji Vuk Stefanović Karadžić 1852. godine navodi da je položajnik u rukavici nosio žita, a kad bi došao u kuću u kojoj će položajiti čestitao bi *Hristos se rodi!* Ukućani bi odgovorili *Va istinu rodi!* Položajnik je potom posipao žito po kući, a ukućani su po njemu posipali žito. Potom je uzimao vatralja i njime udarao po badnjacima da bude što više iskrica, govoreći: *ovoliko goveda, ovoliko konja, ovoliko koza, ovoliko ovaca, ovoliko krmaka, ovoliko košnica, ovoliko sreće i napretka* itd. Nakon toga bi razgrnuo pepeo pored ognjišta i na njega stavljao novac. Kad bi htio sjesti ukućani su nastojali da ispod njega izmaknu klupu, a domaćica bi ga ogrnula guberom ili ponjavom da bi im se hvatao debeo kajmak. Položajniku bi dali rakije i da se najede, a nakon toga bi odlazio svojoj kući i poslije ručka se ponovno vraćao u kuću u kojoj je položajio. Tada bi ponovno bio čašćen jelom i pićem sve dok se ne bi napio. Kad je polazio svojoj kući bio je darovan maramom, čarapama, nazuvicama i kolačem (Stefanović Karadžić, 1852: 533).

U srednjoj Bosni četrdesetih godina 20. stoljeća muslimani su imali dosta običaja vezanih za Božić koji su obilježavali po starom kalendaru. Đaković prema Milenku S. Filipoviću piše da je opći običaj muslimana, osim u varoši Visokom, da prvu osobu koja im na Božić stupi u kuću gledaju kao *polaznika* ili *pohodnika*. Tu bi osobu zadržali u kući, posuli žitom te počastili orasima, jajima, suhim šljivama, komadom odjeće, ručnikom i sl. Vjerovalo se da će priplod u nastupajućoj godini biti onoga spola kojega je i polaznik. Ukoliko bi u toj kući kroz sljedeću godinu bilo sve dobro dogodine bi pozvali istu osobu za polaznika. Polaznici kod muslimana bila su djeca (Đaković 2002: 33.).

U Austriji, posebice u sjevernom i istočnom Tirolu tradicionalno je postojao običaj poželjnoga i nepoželjnog *božićnoga gosta*. Općenito se vjerovalo da je dobro pozvati nekoga siromaha i darovati mu odjevni predmet jer bi nedarivanje uzrokovalo gladnu godinu i neku nesreću. Božićni gost smatran je Božjim poslanikom. U salzburškim brdovitim krajevima

---

⁴² Sv. Ignacije (Ignjatije) Antiohijski rođen je polovicom 1. stoljeća. Nakon sv. Petra i Evodija treći je biskup u Antiohiji (Sirijskoj). Mučeništvo je podnio oko 110. godine u rimskom Koloseumu kamo je bačen pred divlje zvijeri da ga rastrgaju. Po gregorijanskom kalendaru spomendan mu je 17. studenoga a po julijanskom 20. prosinca. Pravoslavna crkva sv. Ignjatija naziva Bogonoscem jer ga je po predaji Isus držao u rukama dok je bio dijete. Odbio je zahtjev cara Trajana da se pokloni idolima te ga je car okovao i poslao u Rim kamo je bačen među lavove u Koloseumu. (Usp. Škrobonja 2004: 87-88.)

posebno lošim znakom smatralo se ukoliko bi se neželjen i neočekivan gost pojavio na obiteljskom božićnom⁴³ ručku kad se blagovalo kultno obredno jelo *Bachlkoch* koje se pripremljalo od brašna s medom, maslacem i kimelom. Ukoliko bi se pojavio takav gost smatralo se posebno lošim znakom, pa i predskazanjem da će netko umrijeti u sljedećoj godini (Đaković 2002: 33.-34.).

U Velikoj Britaniji na Božić se nastojalo ne napuštati kući dok je ne posjeti prvi gost (*lucky bird*) koji je darovao sitnoga novca i potakao vatru. Po svršetku darivanja i čestitanja obredno bi se blagovao kruh s grožđicama, ječmeni i zobeni kolači, sir te se često neumjereno konzumiralo vino, pivo, viski. Na Šetlandskim i Orknejskim otocima srećonosni gost donosio je sleđ (haringa)⁴⁴ a u nekim krajevima donosio je snop žita ili naručaj kukuruza (Đaković 2002: 34.-35.).

Čestitalo se stihovima:

*Želim vam blagoslovljen Božić
i sretnu novu godinu.
I lisnicu punu novca,
pun podrum piva...* (Đaković 2002: 35.).

*Donosimo vam novu vodu s izvora čistog,
da štujemo Boga s Novom godinom,
otvori ulazna vrata i pusti Novu godinu da uđe,
otvori stražnja vrata i pusti staru godinu da ide...* (Đaković 2002: 35.).

Dok je običaj polaznika u selima Velike Britanije gubio na intenzitetu na gradskim trgovima, primjerice Edinburgu, okupljaju se mladići očekujući ponoć te se u općem metežu uz čestitanja, slavlja i ispijanja zdravica razilaze po gradu kako bi bili prvi čestitari nekim obiteljima (Đaković 2002: 35.).

Kod Slovaka običaj *polaznika* odvijao se na blagdane sv. Lucije (13. prosinca), sv. Tome (21. prosinca)⁴⁵ i Badnju večer

---

⁴³ Đaković piše o božićnom ručku a navodi 24. prosinca. Nedvojbeno je da se radi o tiskarskoj pogrešci.

⁴⁴ Haringa – vrst morske ribe.

⁴⁵ Iako je Katolička crkva spomendan sv. Tome apostola premjestila na 3. srpanj u tradicijskoj kulturi sv. Toma se slavi 21. prosinca.

(24. prosinca). U poljskoj tradicijskoj kulturi poznat je običaj *podlaznika*⁴⁶ na Božić i Novu godinu. Običaj *polaznika* poznat je i u ukrajinskoj kulturnoj baštini. U Mađarskoj je također poznat običaj polaznika koji se nazivao *polazulas*, *polozolos*.⁴⁷

7. Poležar na Novu godinu

Na Novu godinu, u Bednji, *poležar* je morao biti zdrav, crven i snažan muškarac, *veliki kurvar*. Unaprijed bi se s takvim čovjekom dogovorilo da dođe položajiti na Novu godinu. Poležaj bi bio nuđen obiljem mesa, kolača i rakije. Dok bi jeo, poležaj bi nazdravljao domaćinima sa željom da u idućoj godini imaju još veće blagostanje (Rihtman-Auguštin, 1995: 125).

U Istri se Nova godina nekoć nije posebno slavila ali se gledalo tko će prvi čestitati Novu godinu. Ako je prvi čestitar muška osoba, poglavito muško dijete, smatralo se da će nova godina biti sretna. Za onu kuću u koju nisu došla djeca čestitati smatralo se velikom žalošću i sramotom. Čestitanja su počinjala u rano jutro. Prvi čestitari bolje su darivani. U Motovunštini obično bi se skupilo petero do desetero djece ispred nečije kuće kako bi se dogovorili na koju će stranu krenuti. „Govorilo se da se ide nositi ili tražiti *Dobru ruku* ili *Buona man*“ (u talijanskom govornom području). Svako dijete je nosilo platnenu torbicu, košaricu ili čarapu u koju su skupljani darovi. Kad bi djeca došla pred kuću govorila su: *Danas je Novo lito da nam date dobru ruku te bi nastavili: Kume moj ljubljeni; stavi ruku na prsa; stavi ruku u novčanik; (plati mi) daj mi za dobru ruku ili Kume moj ljubljeni; stavi ruku na prsa; sjeti se mene; i moje sestre* (Margetić 2009: 140-141).

U Katunu Trviškom običaj je sličan motovunštanskom. Međutim, u Katunu Trviškom govorilo se *idemo pobirati rišilo*

---

⁴⁶ U poljskoj tradiciji božićno drvece naziva se: *podłaźniczka*, *podłaźnik*, *wiecha*, *boże drzewko*, *jutka*. To je vrh jele, smreke ili grana bora koja je uvijek tijekom Božića visjela ispod krova kao ukras. Taj običaj sačuvao se u Poljskoj do dvadesetih godina 20. stoljeća, uglavnom na jugu Poljske. Poslije se pojavilo božićno drvece. *Podłaźniczka* (vrh jele, bora ili smrekove grane visjele su sa stropa) te se ukrašavala jabukama, orasima, šarenim papirima, zvijezdama, vrpcama (usp. Janota, 1878.). Ljudi su vjerovali u njegovu čarobnu moć koja osigurava plodnost i uspjeh.

⁴⁷ Usp. Đaković 2002: 31.

(darove). Skupinu je činilo četvero do šestero djece koja su nosila boršicu⁴⁸. Pred kućom se čestitalo:

*Dobro jutro, srićno Novo lito,
smo došli po rišilo,
da bite i k litu.*

Domaćini bi odgovorili: *Daj Bog da, da ste dobra dica!* (Margetić 2009: 141).

Navedeni istarski ophodi podjednako su se odvijali u ruralnim i urbanim sredinama. Najprije bi se obišla rodbina i kumovi a potom ostali mještani. Djeca su darivana slatkim pecivom u obliku ptice (*tićo*), orasima, lješnjacima, jabukama i sl. (Margetić 2009: 142).

U Velikoj Britaniji *first-fotting*, *first-fittin* srodan je običaju polaznika a održao se do polovice 20. stoljeća. Običaj se zasnivao na vjerovanju u da će tjelesne i „karakterne osobine onoga prvog posjetitelja (First foot; Lucky bird — prvo stopalo, prva noga; sretna ptica) poslije nastupanja Nove godine utjecati na sudbinu te kuće u narednih dvanaest mjeseci (Đaković 2002: 34.).

Polaznik je dolazio što ranije iza ponoći noseći darove „koji simboliziraju obilje hrane, topline i zdravlja“. Najčešći darovi bili su komad kruha, ugljena, sitnoga novca te pokatkad i soli. Uz to je polaznik ponegdje donosio i grančicu božikovine. U nekim krajevima bilo je poželjno da inicijali imena (prezimana) polaznika sugeriraju blagostanje, sreću, zdravlje i radost. Nepoželjni su bili polaznici koji su sugerirali tugu, brigu, žalost, nemir. Poželjno je bilo da prvi posjetitelj bude snažan, zdrav i mlad, a nepoželjan prvi gost bio je onaj s koji ima neku manu. Žena je bila nepoželjna kao prvi gost (Đaković 2002: 34.).

U nekim krajevima prvoga gosta dočekivalo se bučno i s veseljem. Ponegdje je prvi posjetitelj dočekivan u tišini i bez pozdrava, a veselje bi počelo kada bi prišao ognjištu iznad kojeg je bila zatakuta zimzelena grana i kada bi na ognjište stavio komad ugljena (Đaković 2002: 34.).

Srećonosnim životinjama smatrane su: pas, krava, konj, bijela jarebica a nesrećonosnim: zec, miš, vrana, svinja, mačka (Đaković 2002: 34.).

---

⁴⁸ Boršica – dem. od borša – torba.

U južnim krajevima Welsa srećonosni gosti bili su dječaci koji su nosili zimzelene grančice i posude posvećene novogodišnjoj vodi kojom su škropili kuću i ukućane.

8. Zaključak

Običaj prvoga gosta u Adventsko i Božićno vrijeme sadrži arhetipske elemente. Poželjno je da prvi posjetitelj bude snažan, zdrav i mlad. Stoga se pažljivo biralo i unaprijed dogovaralo tko će biti prvi gost a događalo se da isti bude kroz više godina. Često je to bilo dijete od rodbine, kumova ili prijatelja. *Položaj* dolazi u rano jutro u kuću te obavlja određene obrede koji imaju magijsku funkciju prizivanja sretne i plodne godine. Taj *položaj* (*polaznik*) smatra se srećonosnim gostom. Ukoliko bi prvi u kuću ušao nepoželjan gost to se smatralo lošim znakom.

U nekim mjestima poželjno je da prvi posjetitelj bude ženska osoba. Luka Ilić Oriovčanin 1846. godine piše da su se u Slavoniji domaćice ljutile ukoliko bi na blagdan Sv. Barbare u kuću prvi ušao muškarac. U kiseljačkom kraju vjeruje se ako na Badnje jutro prvo u kuću uđe ženska osoba donijet će veliku sreću te ako domaćin ima nešto od stoke, bit će žensko sve. U Usori je važno tko će prvi na Badnje jutro doći u kuću. Ako prvo dođe muško, vjerovalo se da će se u kući roditi muško; ako dođe žensko, rodit će se žensko.

U nekim krajevima pohodi *položaja* počeli su nestajati osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. U nekim krajevima pohodi *položaja* se revitaliziraju i modificiraju. Tako je, primjerice u Gračanima kod Zagreba, stari običaj bio da dječaci pojedinačno u rano zoru idu od kuće do kuće čestitati Barbarinje. Tamošnja Etno udruga „Falaček Prigorja“ 2008. godine obnovila je i modificirala drevni običaj položaja. Sada mladići odjeveni u narodnu nošnju u dobi od 20 do 30 godina u skupinama od pet do sedam ophode domove i čestitaju. Nekadašnji *položaji* simbolično su darivani voćem a današnje čestitare domaćini darivaju novcem koji čestitari po završetku ophoda predaju svećeniku. Današnji ophodi završavaju odlaskom na zornicu, a tradicionalno se nakon zornice ne obavljaju ophodi. Nekadašnji *položaji* odlazili su u ophode kao i današnji čestitari u 3.30.

Pohod položaja na blagdan sv. Barbare ima i simpatičku funkciju. Pohod srećonosnoga gosta (*položaja*, *polaznika*) ima iznimnu socijalnu funkciju. Sjedenje *položaja* na slami, lagano

udaranje po vatri i pri tome izricanje želja, često u stihovima, posipanje domačice *položaja* žitom ima panspermijsku funkciju. Pohodi, ophodi i obredi srećonosnih gostiju u hrvatskoj kulturnoj baštini istovjetni su ili slični s ophodima slavenskih kao i drugih europskih naroda.

Literatura

1. Braica, Silvio (2004). Božićni običaji. *Ethnologica Dalmatica* 13 (1). Split: Etnografski muzej. 5-26.
2. Badurina, Anđelko (ur.) (1990): *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
3. Brodnjak, Vladimir (1992). Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika. Zagreb: Školske novine.
4. Dragić, Marko (2019). Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja. *Croatica et Slavica Iadertina* 14 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 189-230.
5. Dragić, Marko (2016). Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu. *Croatica et Slavica Iadertina*, 11 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 149-179.
6. Dragić, Marko (2015 a). Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK). 141-163.
7. Dragić, Marko (2015 b). Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 399-435.
8. Dragić, Marko (2014). Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka. *Ethnologica Dalmatica* 21 (1), Split: Etnografski muzej. 103.-123.
9. Dragić, Marko (2011). Badnja noć u folkloristici Hrvata. *Croatica et Slavica Iadertina* 6. Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 229-264.
10. Dragić, Marko (2010). Sveta Lucija u katoličkoj sakralnoj i svjetovnoj baštini Hrvata. *Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno nasljeđe*, 24. Mostar. 129-153.

11. Dragić, Marko (2007) Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. *Croatica et Slavica Iadertina* 3. Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 369-390.
12. Đaković, Branko (2002). Polaznik, polaženik: prvi božićni gost čestitar. *Etnološka tribina* 25, vol. 32. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo; Odsjek za etnologiju i antropologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. 27.-38.
13. Gavazzi, Milovan (1991). *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje. Zagreb: Hrvatski Sabor kulture.
14. Ilić Oriovčanin, Luka (1846). *Narodni slavonski običaji*. Zagreb.
15. Janota, Eugeniusz (1878). *Lud i jego zwyczaje*. Lwów.
16. Kraljević, Ante (2013). *Ričnik zapadnohercegovačkoga govora*. Široki Brig – Zagreb: Matica hrvatska; Dan.
17. Margetić, Mirjana (2009). Dječje igre na otvorenom i blagdansko darivanje djece u Istri. *Etnološka istraživanja* 14. Zagreb: Etnografski muzej. 133.-144.
18. Mičijević, Senad (2009). *Bosanski etnološki rječnik*. Mostar: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke.
19. Novosel, Domagoj (2012). Adventski i božićni običaji u Gračanima kod Zagreba, *Kaj - časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, Vol. 45. (222), No. 4-5 (317-318), Zagreb. 89-100.
20. Rihtman-Auguštin, Dunja (1995). *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*. Zagreb: Golden marketing.
21. *Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskim riječima*. Skupio ga i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić, 1852. u Beču u štampariji jermenskoga namastira.
22. Stojanović, M. (1858). *Slike iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode, s dodatkom Slavonske pučke sigre*. Zemun: Tiskarnicom Ignjata Karla Sopross.
23. Škrobonja, Ante (2004). *Sveti od zdravlja, (Ilustrirani leksikon svetaca zaštitnika)*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
24. Toldi, Zvonimir (1997). *Nek se spominja i pamti*. Slavonski Brod.

LUCK-BRINGING GUESTS IN THE CROATIAN CULTURAL HERITAGE AND THE EUROPEAN CONTEXT

(Summary)

Customs and rituals related to the first guest in Advent and Christmas time are of an archetypical origin. In the early morning of the St. Barbara and St. Lucy feast days and in the morning of the Christmas Eve, Christmas and, somewhere, on the St. Stephen's day and New Year, the first guests come to homes of their relatives, friends, godfathers, neighbours. Belief that the first guest brings luck by performing specific rituals which express the wish that the host's upcoming may be happy and fruitful is of an ancient origin. Therefore, the first guest is called the luck-bringing guest. In Croatian traditional heritage, these guests are called *položajnik*, *polaznik*, *položajnik*, *poležaj*. The *polaznik* custom is present among the Slavic nations in which there are around thirty names for the luck-bringing (first) guest.

Certain divinations are performed around the luck-bringing guest. So, Croats believed that it was desirable that the first guest on the St. Barbara feast day be a woman because that meant that the household would have more chickens and if a man came first it was believed that there would be more roosters. On the St. Lucy feast day, Croats from Bačka wished the first guest to be a man. In the morning of the Christmas Eve, for example in Otok near Vinkovci, the first guest is the son-in-law. In Požega region and many others in Croatia, children were the first guest and it was preferable for a man to be the first guest. However, in Kiseljak in Bosnia and Herzegovina, a woman was preferred as the first guest. It is exceptionally important that on the Christmas morning the first guest is a healthy, bluish and strong boy or a young man. The same is desirable on the New Year.

In numerous places customs and rituals of the first guest have vanished or have been modified and in some places they have been revitalized.

The custom of the luck-bringing guest is also spread in other European nations. The paper cites examples from Slovenia, Serbia, Poland, Great Britain, Austria, Germany, Hungary, and Wales.

Key words: customs, rituals, processions, beliefs, cultural heritage